

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ДИТЯЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Акцентовано на актуальності проблеми безпечної життєдіяльності дітей та молоді у сучасних умовах. Представлено досвід роботи Всеукраїнського дитячого громадського руху "Школа безпеки" та Харцерської школи порятунку, які провадять навчальні програми, що спонукають до здорового і безпечного способу життя і спрямовані на професійну орієнтацію підростаючого покоління. Розкрито їхню роль та діяльність у процесі формування культури безпеки життєдіяльності підлітків.

Ключові слова: дитячий рух, юні рятувальники, дитячі громадські організації, харцери, харцерство, безпека життєдіяльності, виховання.

Формування культури безпеки життєдіяльності є важливою педагогічною проблемою, оскільки здоров'я і життя підростаючого покоління є надцінним для будь-якої держави та суспільства. За даними Держкомстату, лише за 2014 рік майже 35 тисяч українців загинуло внаслідок ДТП (дорожньо-транспортних пригод), пожеж, аварій, харчових та хімічних отруєнь, нещасних випадків на воді, аварій, травмувань у побуті тощо. З них – 779 дітей віком до 14 років [5]. Саме тому останніми десятиріччями ця проблема стала як ніколи актуальною, особливо від початку війни на Сході України.

Загальні проблеми культури безпечної життєдіяльності розглядаються в працях В. Ананчука, А. Василенко, Б. Григор'єва, В. Деркача, В. Мошкіна, С. Проскуріна, С. Смульського та інших. Але у площині діяльності дитячих громадських об'єднань та організацій ще не стали предметом ґрунтовного вивчення.

Водночас в Україні здійснено чимало досліджень з проблеми дитячого руху та різноаспектної діяльності дитячих громадських організацій і об'єднань (О. Безпалько, А. Зайченко, О. Кравченко, О. Лісовець, Т. Окушко, Р. Охрімчук, Ж. Петрович, І. Поліщук та інші).

Результат наукових пошуків українських та зарубіжних вчених засвідчує, що дитяча громадська організація (ДГО) – це

особливе формування дітей і дорослих, об'єднаних на добровільній основі для реалізації індивідуальних та соціальних потреб, що сприяють соціалізації дитини (за Р. Литвак); саме ДГО задовольняє нестримний потяг дітей та підлітків до романтики, фізичного ризику та бажання випробувати себе в екстремальних ситуаціях (за Л. Романовською) [2; 6].

З огляду на актуальність проблеми, за *мету* статті визначаємо порівняння досвіду діяльності українських та зарубіжних ДГО, на прикладі діяльності Всеукраїнського дитячого громадського руху (ВДГР) “Школа безпеки” та Харцерської школи порятунку (Польща), у забезпеченні формування культури безпеки життєдіяльності підлітків.

Всеукраїнський дитячий громадський рух (ВДГР) “Школа безпеки” є добровільною, незалежною, неполітичною масовою всеукраїнською громадською дитячою організацією. ВДГР “Школа безпеки”, відповідно до напрямів своєї діяльності, може засновувати та вступати в інші громадські об'єднання, у тому числі міжнародні, або укладати з ними угоди про співробітництво і взаємодопомогу. Вона була створена за підтримки МНС України у 1999 році. Метою її діяльності є сприяння формуванню у дітей та підлітків свідомого і відповідального ставлення до питань особистої та колективної безпеки в умовах дії шкідливих і небезпечних факторів природного, техногенного, криміногенного, медико-біологічного та військового характеру. Рух “Школа безпеки” є одним зі співзасновників Міжнародної асоціації молодіжних громадських організацій пожежних-рятувальників “ЮнСпас”.

Діяльність дитячого об'єднання є надзвичайно важливою та актуальною. Зокрема, програми, які реалізує ВДГР “Школа безпеки”, спонукають дітей та молодь до здорового і безпечного способу життя, відволікають їх від вулиці, шкідливих звичок, протидіють вживанню алкоголю та наркотиків, поширенню ВІЛ/СНІДу, а також спрямовані на професійну орієнтацію молоді.

Ефективність формування особистості не обмежується тільки відповідними навчальними курсами, дисциплінами або сумою окремих гуманітарних предметів та тем. Важливу роль в цьому відіграє організація виховної роботи, що сприяє розвиткові громадянських якостей та умінь. За підтримки дитячої громадської організації на базі загальноосвітніх і позашкільних

навчальних закладів створено гуртки “Школа безпеки”, “Юний рятувальник” та інші. Їхньою метою є надання основних знань з безпеки життєдіяльності.

Особлива увага приділяється екологічному вихованню школярів. Наприклад, проводяться навчально-тренувальні ігри “Екологічні розвідники”, “Захист дітей від шкідливого впливу навколишнього середовища”, готуються творчі виступи агітбригад “Червона книга: обережно – в об’єктиві людина!” та “Стихійне лихо природного характеру”.

Серед відомих очільників і засновників Руху “Школа безпеки” варто відзначити Аллу Негрієнко (яка нині є головою Руху), Мирослава Дем’янчука, Ігоря Єпіфанцева, Любомира Сагайдака, Олександра Макарова, Владлена Войченка, Олександра Тішаєва та Олену Овсяннікову.

Пріоритетне завдання ВДГР “Школа безпеки”, так само, як і у Харцерській школі порятунку, полягає насамперед у вихованні громадянина та патріота своєї держави. З підлітками дорослі лідери проводять різноманітні лекції, бесіди, розповіді, екскурсії до музеїв військової слави, зустрічі з ветеранами війни, праці та військової служби, походи місцями бойової слави. Лідерами ВДГР “Школа безпеки” (зокрема, головою Житомирського обласного осередку І. В. Єпіфанцевим та Запорізького – В. К. Войченком) розроблено спецкурси “Основи військової та військово-морської справи” і “Прикладна фізпідготовка”, які затверджені грифом Міністерства освіти і науки України і є актуальним доповненням для таких шкільних предметів, як “Захист Вітчизни” та “Людина і суспільство”.

Серед вихованців Руху є діти-справжні герої, які завдяки своїм кваліфікованим діям врятували життя людей: Гліб Абашков, Ярослав Лісничий, Наталія Ленко, Сергій Залевський, Сергій Литвинов, Вадим Новіков, Олександр Васильєв та інші. Таких прикладів понад 30.

Серед дієвих заходів Руху: проведення Всеукраїнського конкурсу дитячої та юнацької творчості “Безпека в житті – життя у безпеці”, зимових навчально-тренувальних зборів. ВДГР “Школа безпеки”, починаючи з 2002 року, організовує збори-змагання загальнодержавного типу, які з 2006 року мають статус міжнародних. У цих змаганнях беруть участь команди Азербайджану, Білорусі, Казахстану, Литви, Польщі,

Словаччини та Угорщини. Щорічно проводиться Всеукраїнський зимовий навчально-тренувальний збір юних рятувальників “Буковець”, що відбувається у с. Буковець Верховинського району Івано-Франківської області.

Всеукраїнські заходи (зокрема, Всеукраїнська акція “Запобігти. Врятувати. Допомогти”) Руху сприяють вихованню свідомого, освіченого та патріотичного громадянина, який завжди готовий прийти на допомогу у будь-яких небезпечних для нього та оточуючих обставинах. Під час щорічних Всеукраїнських зборів-змагань юних рятувальників хлопці та дівчата ознайомлюються й освоюють прийоми дій у різних надзвичайних ситуаціях, навчаються самостійно спускатися з висотних будівель та спускати звідти постраждалих, надавати першу долікарську допомогу. Таким чином вихованці мають змогу відчувати себе у ролі дорослих рятувальників і якнайкраще проявити свої лідерські якості.

Серед найвідоміших конкурсів ВДГР “Школа безпеки” варто відмітити Всеукраїнський конкурс дитячо-юнацької творчості “Безпека в житті – життя у безпеці”, який проводиться в Україні з 2010 року. Як зазначено у положенні Конкурсу, його основною метою та завданнями є виховання у дітей та молоді культури безпечної життєдіяльності, привернення уваги громадськості до проблем дитячого травматизму, пропагування здорового способу життя, виявлення і підтримка талановитих, обдарованих дітей та розвиток їхнього творчого потенціалу. Конкурс дає юнакам і дівчатам можливість усвідомити особисту відповідальність за долю своєї країни, її природу; сприяє вихованню національно-свідомих громадян, патріотів своєї Батьківщини та загальнолюдських цінностей – доброти, милосердя, співчуття, відповідальності, що є актуальними завжди і нині – особливо.

У 2013 році за підсумками конкурсу ВДГР “Школа безпеки” спільно з медіа-партнером – Всеукраїнською газетою для саморозвитку “Я сам(а)” було видано збірку “Казкові рятівники”, до якої увійшли роботи 16 дітей – переможців у номінації “Казка”. Ілюстрації до казок також були виконані дітьми [3].

Окрім того, Рухом “Школа безпеки”, починаючи з 2014 року, від того часу, коли розпочалась війна на Сході України, приділяється багато уваги заходам військово-патріотичного характеру.

Зокрема, збір продуктових наборів і їх відправлення для воїнів 37-го Запорізького батальйону, який базується в зоні бойових дій під Маріуполем; розроблення пам'яток для дітей “Безпека дітей у районах ведення бойових дій на Донбасі” та “Обережно! Вибухонебезпечні предмети!”, у тому числі розробка учнем 8-го класу Новомиргородської спеціалізованої школи-інтернату I–III ступенів Кіровоградської обласної ради, вихованцем ВДГР “Школа безпеки” Сардановим Олександром просвітницького буклета “Правила поведінки з вибухонебезпечними предметами”; влаштування концерту для бійців, які воюють на Сході України, на якому юні рятувальники читали патріотичні вірші та співали патріотичних пісень. Окрім того, Сумським клубом юних рятувальників “Барс”, який є членом Руху “Школа Безпеки”, для дітей-біженців із зони бойових дій на Сході України 16 липня 2014 року проведено акцію “Заповігти, врятувати, допомогти”, до якої було залучено 53 дітей-біженців і 165 дітей м. Суми. Під час акції для зведеного загону рятувальників, які були відправлені в зону бойових дій, клубом передано 20 спальних мішків з листами-побажаннями від дітей.

Такі підлітки-члени ВДГР “Школа безпеки”, як Сергій Стащук, Василь Ніколайчук та Богдан Логвін – є нині учасниками бойових дій на Сході України [4].

Аналіз діяльності однієї з провідних громадських організацій юних рятувальників у Європі та світі – Харцерської школи порятунку (*Harcerska szkoła ratownictwa*, ХШП) дав змогу віднайти багато спільного з ВДГР “Школа безпеки”. ХШП була створена ще у 1994 році, як один із підрозділів Головного відділення (Штаб-квартири) Союзу польського харцерства (СПХ), який відповідає за професію рятувальника, пропагує здоровий спосіб життя, а також навчає надання першої медичної допомоги [1].

Саме по собі харцерство, від якого бере свій початок Харцерська школа порятунку, на теренах тогочасної Польщі виникло ще 1909 року, коли до Польщі дійшли перші відомості про існування скаутингу. Перші скаутські дружини та інструктори з'явилися у 1910 році, а систематичне навчання та виховання у скаутських групах розпочалося з 1911 року. Харцерство – це не тільки організація, або група організацій, це насамперед суспільний рух і виховна система. Такі відомі польські дослідники

харцерства, як Вацлав Блажеєвські (1935), Станіслав Седлачек (1936) та Єжи Гай (1966) підкреслювали у своїх працях, що харцерство не є польською версією скаутингу і вони мають деякі розбіжності між собою [7; 9].

Водночас інший польський дослідник харцерства Александр Каміньські у 1935 році, вказуючи на різницю між харцерством та скаутингом, звертав увагу на те, що англійський скаутинг здебільшого можна віднести до різновиду певної форми гри, а польське харцерство прагне, аби за допомогою добре організованої форми гри якнайкраще підготувати молодь до активної участі у житті суспільства. А. Каміньські вважає, що харцерство є оригінальною польською системою і у певному сенсі неповторною [8].

Харцерська школа порятунку була заснована 1994 року під назвою Інспекція харцерських дружин рятувальників та медиків СПХ, а вже у 1996 році отримала сучасну назву. *Місія ХШП* – це виховання молодого покоління через професію рятувальника. *Метою її діяльності* є виховання відповідного ставлення серед харцерів, але не менш важливим є передання конкретних знань, умінь і навичок порятунку. Школа сприяє тому, щоб харцер, будучи свідком події, міг правильно надати першу невідкладну допомогу.

Харцерська школа порятунку відповідає за діяльність команд і окремих рятувальних підрозділів у СПХ, зокрема таких як Харцерські рятувальні клуби, а також керує програмним забезпеченням для всіх команд.

Чинних інструкторів ХШП (тобто таких, які мають здатність до проведення курсів ХШП) налічується у Польщі близько 160. Серед них є студенти та випускники медичних, рятувально-медичних та медсестринських спеціальностей. Більшість із них – це особи, які нині не задіяні у рятувальній справі. Але водночас вони зацікавлені у проведенні навчань для юних харцерів з надання першої невідкладної допомоги на волонтерських засадах. Знання і навички, які передає ХШП, повністю спираються на процедури Національної системи порятунку і пожежогасіння та на рекомендації Європейської ради реанімації. Харцерська школа порятунку є офіційним партнером Польської ради реанімації, яка поширює і удосконалює відповідні стандарти у сфері дихальної, серцевої та мозкової реанімації.

Харцерська школа порятунку організувала у листопаді 2005 року у Варшаві конференцію “Роль неурядових організацій у підвищенні громадської безпеки у країні”, на якій обговорювалися польські організації, які вирішують питання надання першої допомоги та порятунку. Окрім того, подібно до ВДГР “Школа безпеки”, щороку проводяться власні загальнодержавні змагання з порятунку. Перші змагання відбулися у Познані у 1997 році, а з 2000 року, після змагань у Перкозі, вони стали щорічними.

Серед відомих очільників і засновників ХШП варто відмітити Рафала Клепача, Катажину Кравчик, Якуба Шечко та Анну Мазурчак. З восьмого червня 2014 року головою Харцерської школи порятунку є Мачей Рутковскі.

У Союзі польського харцерства існують також харцерські рятувальні групи (ХРГ), до яких входять особи, які досягли повноліття. Ці групи часто співпрацюють із професійними службами (Державною пожежною службою Польщі, Швидкою допомогою, лікарнями швидкої медичної допомоги) і зареєстровані в єдиному реєстрі організацій, які співпрацюють із системою Державної служби Швидкої медичної допомоги. Добровольці-харцери часто беруть участь, зокрема, у чергуваннях Швидкої медичної допомоги, або у травматологічних відділеннях. Щоб стати членом ХРГ, особа має відповідати суворим критеріям щодо навчання та засвоєння необхідних знань. У багатьох містах Польщі функціонують Харцерські рятувальні клуби і харцерські дружини (команди), котрі спеціалізуються на порятунку. Багато з цих підрозділів беруть участь у забезпеченні медичних заходів [1].

Якщо чисельно зіставити обидві організації, то у ВДГР “Школа безпеки” навчалися понад 100 000 осіб порівняно з 20 000 особами у Харцерській школі порятунку (ХШП); 7000 курсів і гуртків діє у Русі порівняно з близько 1000 курсів у ХШП; ХШП діє з 1994 року, а “Школа безпеки” – з 1999 року; ХШП має 15 відділень (хорунжих) рятувальних інспекцій, у той час, коли Руху “Школа безпеки” підпорядковуються 24 обласні осередки Руху (за винятком АР Крим з 2014 року). Незважаючи на більшу кількість вихованців у ВДГР “Школа Безпеки”, ХШП приділяє дуже багато уваги підготовці майбутніх інструкторів, яких у Школі налічується близько 160, у той час, коли у Русі “Школи безпеки” їх 140.

Окрім того, кожна з організацій має авторську програму навчання, проводить власні загальнодержавні змагання з порятунку, співпрацює з професійними державними рятувальними службами, готує майбутніх пожежників-рятувальників. Також обидві організації приділяють увагу військово-патріотичному вихованню, проводять курси з надання першої допомоги та безпеки життєдіяльності підростаючих поколінь [1; 3; 4].

Отже, можна зробити висновок, що кожна з вищезгаданих дитячих громадських організацій виховує освіченого, свідомого та патріотичного громадянина своєї держави, який готовий завжди прийти на допомогу у будь-якій ситуації. Система навчання, якої дотримуються організації такого типу, побудована на принципах демократії та рівноправності.

Література

1. Діяльність та історія створення Харцерської школи порятунку. Офіційна сторінка Харцерської школи порятунку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hsr.zhp.pl/>
2. Литвак Р. А. Педагогические основы деятельности детских общественных объединений в современных условиях : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 “Теория и методика управления образованием” / Р. А. Литвак. – Екатеринбург, 1997. – 45 с.
3. Негрієнко А. О. Дитячій безпеці – “Школа безпеки”. Навчання дітей і підлітків основ безпечної життєдіяльності : метод. посібник. – К. : Санспарель, 2012. – 250 с.
4. Офіційний сайт Всеукраїнського дитячого громадського руху “Школа безпеки”. –Режим доступу: <http://skolabezpeki.jimdo.com>.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Романовська Л. І. Дитячі громадські об’єднання як засіб педагогічного впливу на соціальну активність дітей і підлітків / Л. І. Романовська // Педагогічний дискурс. – 2009. – Вип. 6. – С. 157–161
7. Błażejowski, W. (1935). Historia harcerstwa polskiego, Warszawa.
8. Kamiński, A. (1935). Krąg Rady, Katowice.
9. Sedlaczek, S. (1936). Geneza skautingu i harcerstwa, Warszawa.

В. Ю. Белан

Формирование культуры безопасности жизнедеятельности подростков в детских общественных объединениях: опыт Украины и Польши

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9 ул. Берлинского, Киев, Украина)

Акцентируется на актуальности проблемы безопасной жизнедеятельности детей и молодежи в современных условиях. Представлен опыт работы Всеукраинского общественного детского движения “Школа безопасности” и Харцеровской школы спасения, которые осуществляют учебные программы, пропагандирующие здоровый и безопасный образ жизни и обеспечивающие профессиональную ориентацию подрастающего поколения. Раскрыты их роль и функции в процессе формирования культуры безопасности жизнедеятельности подростков.

Ключевые слова: *детское движение, юные спасатели, детские общественные организации, харцеры, харцерство, безопасность жизнедеятельности, воспитание.*

V. Yu. Belan

The Formation of Teenager’s Life Safety Culture in Children’s Public Associations: Experience of Ukraine and Poland

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The article presents the experience of the All-Ukrainian children’s public movement “School of Safety” and Harcerska Szkoła Ratownictwa, reveals their role and activities in the process of formation of teenager’s life safety culture.

Each organization has its own educational program, holds own all-state contests on rescue, works in cooperation with professional rescue services, and trains future firemen-rescuers. Both associations have introduced military-patriotic education, conduct courses on providing first medical aid and on life safety for young generations.

The author concludes that the All-Ukrainian children’s public movement “School of Safety” and Harcerska Szkoła Ratownictwa educate a conscious and patriotic citizen of their states, who is always ready to help in any situation. The educational system introduced in the organizations of that type is built on the principles of democracy and equity of rights.

Keywords: *children’s movement, young rescuers, children’s NGOs, harcerze, harcerstwo, life safety, education.*

References

1. Activities and history of the Harcerska Szkoła Ratownictwa. The official website of the Harcerska Szkoła Ratownictwa. Retrieved from <http://www.hsr.zhp.pl/>
2. Litvak, R. A. (1997). Pedagogicheskiie osnovy deiatelnosti detskikh obshchestvennykh obedinenii v sovremennykh usloviakh [Pedagogical bases of activity of children's public associations in modern conditions]. (Dissertation abstract, Yekaterinburg).
3. Nehriienko, A. O. (2012). Dytiachii bezpetsi – “Shkola bezpeky”. Navchannia ditei i pidlitkiv osnov bezpechnoi zhyttiediialnosti [For children's safety – “School of Safety”. Education of safe life fundamentals for children and teenagers]. Kyiv: Sansparel.
4. The official website of All-Ukrainian children's public movement “School of safety”. Retrieved from <http://skolabezpeki.jimdo.com/>
5. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Romanovska, L. I. (2009). Dytiachi hromadski obiednannia yak zasib pedahohichnoho vplyvu na sotsialnu aktyvnist ditei i pidlitkiv [Children's associations as a means of pedagogical influence on social activity of children and adolescents]. Pedahohichni dyskurs, 6, 157-161.
7. Błażejewski, W. (1935). Historia harcerstwa polskiego, Warszawa.
8. Kamiński, A. (1935). Krąg Rady, Katowice.
9. Sedlaczek, S. (1936). Geneza skautingu i harcerstwa, Warszawa.